

ՎԱՀՐԱՄ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի, պետության և
իրավունքի տեսության ամբիոնի մագիստրոս

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հեղինակը իր առջև խնդիր է դրել պարզաբանել Հայաստանում մարդու իրավունքների պաշտպանի ընտրության կարգը, առկա խնդիրների վերհանումը, դրանց լուսաբանումը, լուծման հնարավոր ուղիների բացահայտումը: Ներկայացվել են պաշտպանի ընտրության կարգի վերաբերյալ միջազգային պրակտիկայում գոյություն ունեցող մոտեցումները, դրանց հնարավոր կիրառությունները մեր երկրում: Հեղինակը քննարկել է պաշտպանին ներկայացվող որոշ պահանջներ՝ անդրադառնալով դրանց հիմնավորվածությանը և պրակտիկ նշանակությանը: Կատարվել են որոշ առաջարկություններ Պաշտպանի ինստիտուտի ընտրության կարգի վերաբերյալ՝ նրա անկախության երաշխիքները առավել կայուն դարձնելու համար:

Հիմնարար քառեր - մարդու իրավունքների պաշտպան, ընտրության կարգ, տարիքային ցեղ, անկախության երաշխիքներ, խորհրդարանական մոդել:

ՀՀ-ում մարդու իրավունքների պաշտպանի (այսուհետ՝ Պաշտպան) ինստիտուտը պատկանում է խորհրդարանական մոդելին:

Սկզբնական շրջանում այն որպես սահմանադրական ինստիտուտ, ամրագրված չէր երկրի հիմնական օրենքում: ՀՀ Պաշտպանի ինստիտուտի սահմանադրական կարգավորման բացակայությունն առաջացնում է մի շարք խնդիրներ և դժվարություններ: Դրանք առաջին հերթին կապված էին այն փաստի հետ, որ ՀՀ Սահմանադրությունը չէր նախատեսում օրենսդիր մարմնի կողմից Պաշտպանին նշանակելու որևէ իրավական հնարավորություն, ինչը գրկում էր այս ինստիտուտին իր անկախության կարևորագույն երաշխիքից:

Նշված բացը ժամանակավորապես լրացվեց պաշտպանի մասին օրենքի ընդունմամբ: Համաձայն նշված օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի՝ մինչև Սահմանադրական փոփոխությունները ՀՀ Նախագահը ԱԺ պատգամավորական խմբերի և խմբակցությունների հետ խորհրդակցելուց հետո նշանակում է Պաշտպանին: Նախագահի կողմից Պաշտպանին նշանակման նման կարգը բերեց մի շարք վիճարկելի խնդիրներ, քանի որ ՀՀ Նախագահի կողմից Պաշտպանին նշանակելու

պայմաններում լուրջ կասկածի տակ էր դրվում այս հաստատության անկախությունը, գործունեության արդյունավետությունը և վստահությունը: Մինչև 2005թ. նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական փոփոխությունները, 2004թ. ձմռանից - աշուն խորհրդարան էին ներկայացվել սահմանադրական փոփոխություններ և լրացումներ, օրենքի երեք նախագծեր, ՀՀ ԱԺ-ի կողմից, ժող.պատգամավորների ու պատգամավորական խմբի, Միավորված աշխատանքային կուսակցության և ՀՀ ԱԺ պատգամավոր Արշակ Սաղոյանի կողմից¹:

Նախագծում ներկայացվել էր նաև Պաշտպանի նշանակման կարգի հարցը: Մասնավորապես այդ նախագծի 81-րդ հոդվածի համաձայն՝ Պաշտպանին նշանակում էր Ազգային ժողովը ՀՀ Նախագահի առաջարկությամբ²: Մենք կարծում ենք՝ Պաշտպանի նշանակման նման մոտեցումը չի ստեղծում երաշխիքներ այլ պետական մարմիններից անկախ գործելու համար: Պատահական չէ, որ Պաշտպանը պետք է ընտրվի, այլ ոչ թե նշանակվի. դա արդեն խոսում է կառույցի անկախության և արդար գործելակերպի երաշխավորվածության մասին:

Օրենսդիր մարմնի կողմից Պաշտպանի ընտ-

www.lawinstitute.am

րելու կարգը՝ որպես նրա անկախության կարևորագույն երաշխիք, բխում է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 20.12.1993 թվականի 48/34 բանաձևով ընդունված Մարդու իրավունքների խթանման և պաշտպանության ազգային հաստատությունների կարգավիճակին և գործունեությանը վերաբերող փարիզյան սկզբունքներից և լայնորեն ընդունված միջազգային պրակտիկայից:

Պաշտպանի ինստիտուտն իր բնույթով սահմանադրաիրավական ինստիտուտ է, որն իր սահմանադրական գերակայությամբ պետք է պայմանավորի նրա անկախության և գործունեության երաշխավորվածությունը: Չնավորված պրակտիկան ցույց է տալիս, որ, ինչպես ՀՀ-ում, այնպես էլ ԱՊՀ մի շարք երկրներում հնարավոր է մարդու իրավունքների պաշտպանության առանձին և անկախ մարմնի գոյությունը³:

2005թ. նոյեմբերի 27-ին անցկացված հանրաքվեի արդյունքում ընդունված Սահմանադրական փոփոխություններում Պաշտպանին վերաբերող դրույթները սահմանվեցին փոփոխություններով Սահմանադրության 18-րդ և 83.1-րդ հոդվածներով: Սահմանադրությամբ ամրագրվելով՝ Պաշտպանի ինստիտուտը դրվեց որակապես նոր հիմքի վրա:

ՀՀ Օրենսդիրը, որդեգրելով Պաշտպանի ինստիտուտի ձևավորման սկանդինավյան մոդելը, այնուհանդերձ, խուսափել է նրա գործունեության արդյունքում կայացվող որոշումները նորմատիվության հատկանիշով օժտելուց՝ այսպիսով պահպանելով դասական օմբուդսմենի գործունեության էական առանձնահատկություններից մեկը⁴:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության այս մեխանիզմը հատկապես կարևոր է հասարակության անպաշտպան խավերի համար:

Ուստի չենք կարող չհիշատակել պրոֆեսոր Վ.Պիկլի այն գնահատականը, որ անկախ օմբուդսմենի ինստիտուտի ստեղծումն ու գործունեությունը նոր էջ բացեց պետության և քաղաքացիների միջև հարաբերություններում իշխանական լիազորություններով օժտված անձանց՝ կառավարողների և կառավարվողների՝ ժողովրդի միջև⁵:

Պաշտպանի ընտրության կարգը առավել մանրամասն ներկայացվում է ՀՀ Պաշտպանի մասին օրենքի 3-րդ հոդվածով, մասնավորապես՝

• Պաշտպանի պաշտոնում կարող է ընտրվել 25 տարին լրացած, հասարակության մեջ բարձր հեղինակություն վայելող, վերջին հինգ տարում ՀՀ

քաղաքացի հանդիսացող, վերջին հինգ տարում ՀՀ-ում մշտապես բնակվող և ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք:

• Պաշտպանին ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով, վեց տարի ժամկետով, ԱԺ պատգամավորների առնվազն 1/5-ի կողմից առաջադրված թեկնածուներից:

Պաշտոնը ստանձնելիս Պաշտպանը տալիս է հետևյալ երդումը.

«Ստանձնելով մարդու իրավունքների պաշտպանի պաշտոնը՝ երդվում եմ, հավատարիմ լինելով ՀՀ Սահմանադրությանն ու օրենքներին, հասարակական համակեցության և արդարության սկզբունքներին, պաշտպանել մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները:

Երդվում եմ, որ լիազորություններս կկատարեն անաչառ, առավելագույն բարեխղճությամբ և ջանասիրությամբ»:

• Պաշտպանն իր պաշտոնը ստանձնում է նախորդ Պաշտպանի պաշտոնավարման ժամկետի ավարտման օրը: Եթե Պաշտպանի ընտրվելու պահին Պաշտպանի պաշտոնը թափուր է, ապա՝ իր ընտրության հաջորդ օրը:

• Պաշտպանի հերթական ընտրություններն անցկացվում են Պաշտպանի լիազորությունների ավարտին նախորդող 40 օրվա ընթացքում:

Թեկնածուն պետք է ունենա ՀՀ քաղաքացիություն, քանի որ քաղաքացիությունը պետության և անձի միջև կայուն իրավական կապն է, որի ուժով անձը, բացի իր բնական իրավունքներից ու ազատություններից, պետությունից ձեռք է բերում նաև քաղաքական իրավունքներ ու ազատություններ: ՀՀ Սահմանադրությունը պետական մարմիններում պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքը վերապահում է միայն իր քաղաքացիներին, ուստի Պաշտպանը պետք է ունենա քաղաքացիություն, քանի որ նրա պաշտոնը համարվում է պետական պաշտոն⁶:

Մինչև Սահմանադրության փոփոխությունները օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասը ամրագրում էր, որ Պաշտպանի պաշտոնում նշանակվում է 35 տարին լրացած ՀՀ քաղաքացին, ով ունի բարձրագույն կրթություն, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության բնագավառում անհրաժեշտ գիտելիքներ և փորձ, հասարակության մեջ վայելում է բարձր հեղինակություն:

Սա նշանակում է, որ Պաշտպանի պաշտոնի

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

համար առաջադրված թեկնածուն պետք է բավարարեր նշված տարիքային ցեղը՝ ելնելով այդ՝ Պաշտպանի համար նախատեսված, բարձր պատասխանատվության աստիճանից՝ պետք է ունենա հասունության որոշակի մակարդակ, աշխատանքային ունակություններ և կենսափորձ, որպեսզի կարողանա հաջողությամբ լուծել իր առջև դրված բարդ խնդիրները:

Նշված պահանջներից տարիքային ցեղը ՀՀ-ում ներկայումս դարձել է 25 տարի, ինչը, մեր կարծիքով, այնքան էլ ողջամիտ չէ:

Բացի այդ, արտասահմանյան երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ այդ երկրներում օմբուդսմեն ընտրվելու (նշանակելու) տարիքային ցեղ է սահմանվում սկսած 35 տարեկանից, ինչը, կարծում ենք, առավել ողջամիտ կարգավորում է, քանի որ նման պահանջն ըստ էության առավել պատկերավոր է դարձնում մարդու և քաղաքացու մասնակցությամբ առաջացող հասարակական հարաբերությունների էությունն ու նշանակությունը:

Օրինակ, Իռլանդիայում օմբուդսմենի՝ առաջին անգամ նշանակված անձի տարիքը 61-ից բարձր չպետք է լինի: Նույնիսկ որոշ պետություններում սահմանված է տարիքային ցեղ, որը լրանալուց հետո օմբուդսմենի լիազորությունները դադարում են (Իռլանդիա, Դանիա):

Կամ ՌԴ Մարդու իրավունքների լիազորի մասին օրենքի 6-րդ հոդվածում ամրագրված է. «Լիազորի պաշտոնը կարող է զբաղեցնել ՌԴ քաղաքացի հանդիսացող 35-ից բարձր տարիքի անձը, որն ունի մարդու իրավունքների և ազատությունների բնագավառի գիտելիքներ, դրանց պաշտպանության փորձ»:

Օրենքի նախկին խմբագրությամբ Պաշտպանի պաշտոնը զբաղեցնելու համար նախատեսվում էր բարձրագույն կրթություն և մարդու իրավունքների ու ազատությունների բնագավառում անհրաժեշտ գիտելիքներ ու փորձ: Անհասկանալի պատճառներով, չգիտես ինչու, այս դրույթները հանվեցին:

Եվ լուրջ թերություն ենք համարում այն, որ օրենքն ըստ էության պարտադիր չի համարում Պաշտպանի՝ մասնագիտությամբ իրավաբան լինելու չափանիշը: Նշենք, որ, օրինակ, Լատվիայում ուղղակիորեն պահանջվում է, որ օմբուդսմենը ունենա իրավաբանության ոլորտում աշխատանքային փորձ: Այդ մասին է վկայում «Օմբուդսմենի մասին»

Լատվիայի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, որի համաձայն՝ օմբուդսմենը կարող է լինել Լատվիայի՝ 30 տարին լրացած այն քաղաքացին, ով տիրապետում է իրավունքի բնագավառում անհրաժեշտ գիտելիքների և ունի իրավագիտության բնագավառում աշխատանքային փորձ:

Իրավաբանական կրթության պարտադիր լինելու պահանջը և իրավական ոլորտում աշխատանքային փորձը անհրաժեշտ են այնքանով, որքանով ինստիտուտի կարևորագույն գործառույթը՝ մարդու իրավունքները պաշտպանելը և խախտված իրավունքները վերականգնելն է, հետևաբար այս գործառույթները իրականացնելու համար Պաշտպանը պետք է լինի փորձառու և ունենա իրավաբանական գիտելիքներ և կարողություններ:

Մասնագիտությամբ իրավաբան լինելու պայմանը կարևոր նշանակություն ունի Պաշտպանի թեկնածուի համար, որը, մեր կարծիքով, նաև խթան է հանդիսանում ինստիտուտի կենսունակության ապահովմանը:

Հաշվի առնելով, որ Պաշտպանի ինստիտուտը ՀՀ-ում գտնվում է դեռևս կայացման փուլում, կառույցը պետք է ունենա համապատասխան իրավական հիմքեր և երաշխիքներ, որպեսզի կարողանա իրեն դրսևորել լավագույն կողմերով, կարողանա ձեռք բերել հասարակության իրազեկվածությունը և հավատը կառույցի նկատմամբ:

Միջազգային տարբեր երկրների փորձը նույնպես վկայում է նշված ցեղի գոյության կարևորությունը: Մասնավորապես Լիտվայի Հանրապետության՝ «Սեյմի հսկիչների մասին» 11.01.1994թ. N 1-363 օրենքի 2-րդ հոդվածը, Հունգարիայի Պետական ժողովի՝ քաղաքացիական իրավունքների հարցերով լիազորի մասին 1993թ. հունիսի 1-ի VIII օրենքի հոդված 3-ի մաս 1-ինը, Դանիայի թագավորության՝ «Օմբուդսմենի մասին» 1996թ. հունիսի 12-ի N 473 հոդված 2-րդ, և մի շարք այլ երկրների օրենքները նախատեսում են բարձրագույն իրավաբանական կրթության ցեղը, ինչն իրավագիտորեն ՀՀ-ի պարագայում էլ է անհրաժեշտ:

Ընդգծված հատկանիշներից, կարծում ենք, առավել մեծ գործնական նշանակություն ունի պատգամավորներին ներկայացվող պահանջներին Պաշտպանի համապատասխանության չափանիշը, քանզի հնարավոր չէ պատկերացնել այն մեթոդը, ձևը, որով օրենսդիրը որոշում է հասարա-

կության մեջ բարձր հեղինակություն ունենալու հանգամանքը: Ակնհայտ է, որ սա սուբյեկտիվ ընկալման խնդիր է: Դրա մասին ուղղակիորեն նշված է նաև ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններում. «Ինքնին այդ պահանջը ընդհանուր ու հարաբերական է և դժվար մեկնաբանվող, որովհետև այն գնահատողական, արժեքային չափանիշների համակցություն է: Օրինակ, ինքը՝ հեղինակությունը՝ որպես երևույթ, շատ տարբերակված պատկերացում կարող է լինել՝ կախված թեկնածուի սոցիալ-ժողովրդագրական խմբային պատկանելությունից կամ էլ այն խմբի պատկերացումներից, ով գնահատում է այդ հեղինակությունը: Այսպիսով, իրական ձևականացված չափանիշներ, որոնցով կարելի կլիներ գնահատել մարդու իրավունքների պաշտպանի թեկնածուի հեղինակությունը, շատ դժվար է որոշել: Այն ավելի շատ խորհրդարանական բանավեճերի ընթացքում վերհանվող հատկություն է, որով կարող է կոչ արվել ընտրել կամ չընտրել այդ թեկնածուին»⁷:

Խոսելով այս ցենզի մասին՝ Պաշտպանը նախքան ընտրվելը պետք է աչքի ընկնի իր անբասիր վարքագծով, օժտված լինի բարոյական բարձր հատկանիշներով և վայելի հասարակության ամենալայն շերտերի հարգանքն ու վստահությունը: Պաշտպանի բարձր վարկանիշը հասարակության մեջ որոշվում է նրա մարդկային հատկությունների համակցությամբ (խոհեմություն, գիտելիքների բարձր մակարդակ, բարոյական տվյալներ, օրինակելի ընտանեկան հարաբերություններ, արժանավայել կենսաձև, գործարար հատկություններ և այլն): Հաշվի առնելով վերը թվարկված հատկանիշները, ինչպես նաև միջազգային պրակտիկան՝ մեզ իրատեսական չի թվում, որ քսանհինգ տարին լրացած անձը կարող է վայելել հասարակության մեջ բարձր հեղինակություն:

Թվարկված չափանիշները ունենալու համար, մեր կարծիքով, առավել համապատասխան կլիներ նախկինում սահմանված տարիքային ցենզը՝ 35 տարեկանը, ինչը, մեր կարծիքով, կարող է համապատասխանել Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթին:

Իսկ ինչ վերաբերվում է Պաշտպանի կողմից երդում տալուն, ապա այն չի կարող իրավական հետևանքներ առաջացնել խախտելու դեպքում, այդուհանդերձ, բարոյական բարձր հատկանիշներ ունեցող անձի համար այն լրացուցիչ խթան է, որ-

պեսզի բարեխղճորեն կատարի օրենքով իր վրա դրված պարտականությունները:

Այսպիսով, ներկայացվող ցենզերը, որոնք բացակայում են Սահմանադրությունում և Պաշտպանի մասին ՀՀ օրենքում, մեր կարծիքով, շատ կարևոր են. դրանց ամրագրումը հիմնական օրենքում և համապատասխան մյուս օրենքներում դրանց անհրաժեշտությունը կապված է այն փաստի հետ, որ դրանց առկայությունը միայն կնպաստի Պաշտպանի ինստիտուտի զարգացմանը և կենսունակության ապահովմանը: Դրանց վառ օրինակն է հանդիսանում վերոնշյալ միջազգային պրակտիկան, թե ինչպիսի կարգավիճակում են գտնվում եվրոպական մի շարք երկրներում օմբուդսմենի հաստատությունները: Ուստի նման բացթողումները հիմք են տալիս փաստելու, որ Պաշտպանի ինստիտուտը չի կարող գործել լիարժեք և հաղթահարել կառույցի առջև ծառայած խնդիրները:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը հանգել ենք հետևյալ եզրակացության՝

1. Օրենսդրի կողմից Պաշտպանին ներկայացվող հիմնական պահանջներից մեկը նրա 25 տարին լրացած լինելու հանգամանքն է: Օրենսդիրը այս տարիքը սահմանել է՝ հիմնակետ ունենալով ԱԺ պատգամավորի թեկնածուներին Սահմանադրությամբ և ընտրական օրենսգրքով սահմանված 25 տարին լրացած լինելու պահանջը: Մենք գտնում ենք, որ օրենսդրի պահանջը ողջամիտ չէ:

2. Մյուս պահանջը, որը ներկայացվել է Պաշտպանի պաշտոնը զբաղեցնել հավակնող անձին, վերջինիս կողմից հանրության մեջ բարձր հեղինակություն վայելելու պահանջն է: Անհասկանալի է, թե ինչ չափանիշների հիման վրա է որոշվելու՝ անձը ունի արդյոք բարձր հեղինակություն, թե՛ ոչ:

¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանը Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների համակարգում: Ռ. Մախմուդյան. Իրավաբան. գիտ. թեկնածուի հայցման ատենախոսություն, Եր. 2008թ. էջ 64:

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների պաշտպանը Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների համակարգում: Ռ. Մախմուդյան. Իրավաբան. գիտ. թեկնածուի հայցման ատենախոսություն, Եր. 2008թ. էջ 65:

³ Տե՛ս Кузьминых Н.В. Институт Уполномоченного по правом человека (Омбудсмана) в странах содружества независимых государств (СНГ) Дисс. на соискание степени кандидата юридических наук М., 2004. С. 17.

⁴ Տե՛ս Օմբուդսմենը և ժողովրդավարական հասարակությունը/ Համաշխարհային փորձ/, «Արեգ» հրատ. Երևան 2003թ. էջ 186:

⁵ Տե՛ս Pickl V. The Protection on Human Rights by the office of the Austrian Ombudsman (volksanwultschalt) Austrian-Soviet Round Table, Arlington, 1992, p. 13.

⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» օրենքի վերաբերյալ պարզաբանումներ, հեղինակ Վ. Այվազյան. Եր.: 2004թ. էջ 9:

⁷ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ. ընդհանուր խմբարարություն՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.-Եր.: «Իրավունք», 2010թ. էջ 787:

Ваграм Галстян

Магистр кафедры Конституционного права, теории государства и права юридического факультета Ереванского гос. университета

РЕЗЮМЕ

Особенности порядка выбора защитника прав человека в РА

Автор перед собой поставил цель выяснить порядок выбора Защитника Прав Человека в Армении, выявление имеющихся проблем и их освещение, раскрытия возможных путей решения. Представлены в международной практике имеющиеся подходы относительно порядка выбора Защитника и их возможные применения в нашей стране.

Автор рассмотрел некоторые требования к защитнику, ссылаясь на их обоснованность и практическое значение. Сделаны некоторые предложения о порядке выбора института Защитника для большей стабильности гарантии его независимости.

Ключевые слова: *Защитник Прав Человека, порядок выборов, возрастной ценз, гарантия независимости, парламентская модель.*

Vahram Galstyan

YSU Faculty of Law, Master's Programme
Constitutional Law, Theory of Law and State

SUMMARY

Particularities of the systems and options in the Human Rights defender in Armenia

The author has set a goal for himself to find out how to select a of Human Rights in Armenia by exposure (shedding some light) on the existing problems and their coverage, disclosing possible solutions of them. Armenia had the opportunity to be exposed to the international practice of the existing procedures of selecting the available defenders.

The author explored some of the requirements presented to defenders concentrating on their validity and pragmatic importance. Some suggestions have been made on the selection of the Defenders' Institute for greater guarantees and stability of its independence.

Keywords: *Human Rights Protectors, the Selection Procedures / System, the Age Category, the Guarantee of Independence, Parliamentary Model.*